

Af Varde Vejrmølles Historie.

Af N. M. Kromann, Esbjerg.

Efter at Varde Vandmølle var lagt øde i Slutningen af 1640erne, hengik der 50 Aar, i hvilke Byen var uden Mølle, men saa ansøgte Tolder Jens Bertelsen Taulow den 6. November 1700 om Privilegium paa en Vejrmølle i Varde, som han vilde bygge paa Gaardsmarken, som han ejede (Hovedparcellen til den gamle Vardehus Ladegaard). Han siger, at Marken er ubebygget, men svarede Skat af 4 Tdr. 2 Skp. Hartkorn foruden en Afgift paa 14 Sletdaler til Holstebro Latin-skole. 23 Vardeborgere understøtter Andragendet, idet de udtaler »at den gamle Varde Vandmølle har været øde i mere end 40 Aar, saa de har stor Trang for at faa malet enest de fattige, som ikke har Heste og Vogne og maa derover lide Sult og fast af Hunger omkomme, da de har langt til Omegnens 3 Vandmøller, der tilmed fryser til om Vinteren«. Stiftamtmanden erklærer, at det ansøgte »er en Ting, der bliver Byen til største Nytte«.

Ansøgningen imødekommes, og Taulow faar Bevillingen 30. April 1701¹⁾).

I 1735 nævnes Hans Pedersen, Møller, »der bebor et lidet Hus og nærer sig af Maleværket og liden Avling«.

Møllen bestyres i mange Aar af Anders Hansen Brink²⁾, som var fra Ballumegnen, han er død omkring 1724. Dennes Søn Jens Andersen Brink, døbt i Varde 13. Marts 1716 og død der 15. Januar 1790, er senere Ejer af Møllen i Forening med Søren Ølgaard. Møllen er i Mellemtiden henflyttet til Arnberg. I 1743 med Privilegium af 4. Januar køber Rasmus Ølgaard og Chr. Frøsig Møllen, som de 1745 nedbryder og henflytter »100 Skridt derfra til et Sted paa Byens Fællesgrund beliggende ved Landevejen til Lunderup og Frisvad«. Ejerne androg i den Anledning om, at det dem bevilgede Privilegium, der hjemlede dem Eneret paa al Maling for Varde Bys Borgere fremdeles maatte staa ved Magt, uanset Møllens Henflytning til nævnte Sted.

Rentekammeret lod i den Anledning Møllerne i Vardes Omegn udtale sig, om dette vilde være dem til nogen Skade i deres Næring, at Møllen var flyttet.

Alslev Møller indrømmede, at vel var Møllen nu flyttet længere fra ham, men er ham dog til stor Skade, da den nu er sat i bedre Stand og altsaa kan male for flere end hidtil.

Roust Møller klager ligeledes over, at den ny Mølle bedre kan betjene Kunderne og herved lettere kan erobre sig nye Kunder.

1) Arne Sundbo i Fra Ribe Amt 4. B. S. 559.

2) Se Sonnichsen og Kromann: Slægten Sonnichsen, Nykøbing F. 1940.

Grydvad Møller erklærer ikke at være tillagt visse Møllegæster, men klager over, at Beboerne i Sognene Janderup, Billum og Ovtrup undertiden søger til Varde Mølle.

Isbjerg Møller klager over, at Møllen nu er kommen ham nærmere og derfor ogsaa maa befrygtes at blive ham til Skade.

Trods disse Udtalelser anbefaler Stiftamtmand Gabel, hvis Erklæring ogsaa blev indhentet, og anfører, »at det var en Nødvendighed, at Møllen blev flyttet, da nogle nyopførte Bygninger hindrede Vindens frie Løb, tilmed var Møllen nu saa brøstholdig, at den ikke kunde staa længere, hvorfor det anbefales, at Ejerne maa beholde det gamle Privilegium, naar Møllejerne i alt holder sig de anførte Vilkaar efterrettelig og nøje observerer, at indbemeldte Vindmølle med Rækværk bliver saaledes forsynet, at den ikke for nogen bliver enten til Skade, Hinder eller Præjudie i nogen Maade«.

Om nu Møllen ikke svarer sig, eller det er, fordi Frøsig er død, saa averteres den i »Berlingske Tidende« 18. Februar 1761 til Salg ved Avktion og angives der »at ligge uden for Byens Nørreport, bestaaende af 3 smaa og 1 stor Kværn, de smaa indrettet til Grubbeværk. Møllen er foruden anden Næring forsynet med Kgl. Privilegium paa al Varde Bys Maling.

— Mølleværket og Vaanhuset, hvori er en aparte Haandkværn, findes i meget god Stand, og Afgiften bestaar alene i 2 Rigsdaler aarlig til Byens Kasse.« Møllen bliver dog ikke solgt denne Gang, men i 1765 faar Tjelde Nielsen Skøde paa den. I 1771 ansøger han om at erholde Eneret paa Grubbeværk i Møllen ikke alene for Varde By, men for en Omkreds af 4 Mil, hvilket dog ikke bliver ham bevilget.

I 1773 ansøger han om at maa indlægge et større

Grubbeværk i Møllen og bygge en større Hestemølle end den, han nu har. (Hestemøllen brugtes i Vindstille.) Borgerskabet er betænkelig herved, da det er bange for, at han da vil sætte Kornet og Melet i højere Pris og søger at forhindre hans Forehavende ved en Protestskrivelse til Rentekammeret, der 18. Oktbr. svarer, »at dertil har Borgerskabet ingen gyldig Grund eller Ret til at hindre saadan for Landet i sig selv nyttig Indretning, og det saa meget mindre som Møller, naar Grubbeværket derpaa indrettes, bliver mere bekvem til at forrette Byens Maling end i nærværende Tilstand«, og under 5. April 1774 erholder Tjelde Nielsen den attraaede Bevilling mod at betale 4 Rigsdaler aarlig til Kongens Kasse.

I 1781 beklager han sig over til Amtet, at flere Borgere i Varde »fornærmer ham i hans Møllerrettigheder, idet de udfører deres Korn til udenbys Møllere og dér lader det formale i Stedet for, at de er pligtige at søge hans Mølle dermed.«

Efter foretaget Undersøgelse i Sagen afgiver Stiftamtmanden følgende Resolution:

»Efter at det er blevet undersøgt, hvad Tjelde Nielsen ved Klage besværer sig over, er det befundet, at mange af Varde Bys Indvaanere skal lade deres Korn formale paa Alslev Mølle, eftersom det ikke kan anses udenbys Møllere forment ifølge Konsumtionsforordningens 5. Kapt. 6. Art. at formale Købstad Indvaaneres Korn, især naar af Alslev Møller til saadan Ende for Vedkommende er aflagt den tilbørlige Ed efter Loven, og da nu dette bliver et Bevis for de paaklagede, saalænge Tjelde Nielsen ej beviser, de er mindre berettigede til Kornformaling paa Alslev Mølle end andre Varde Bys Indvaanere, og det ikke er rimeligt at formode, at disse skulde føre deres Korn en Mil

bort til Alslev Mølle at formales, naar de paa Varde Bys Vejrmølle ligesaavel og hastigt kunde vorde ekspederet, er herved intet at foretage.«

Tjelde Nielsen førte imidlertid Bevis for, at hans Privilegium af 5. Jan. 1767 bestemte, at *alle* Varde Bys Indvaanere var møllepligtige til ham, endvidere henviste han til Amtsresolutioner af 21. Marts 1773 og 26. Decbr. 1776, der begge stadfæstede hans Privilegium af 1767. Resolutionen blev derefter forandret i Overensstemmelse hermed. —

I 1792 fik Ejeren af Frøstrup Gaard, Birkedommer Hans Schmidt, Bevilling til at indrette et Grubbe- og Pillegrynsværk mod en aarlig Afgift til Offentligheden af 10 Rigsdaler¹⁾, i hvilket Aar han har ombygget sin gamle Hestemølle til en Vindmølle (Stubmølle), hvor der kunde pilles Gryn. Efter hans Død i 1796 fik Enken Tilladelse til at udparcellere Gaarden, og i 1798 holdtes der Avktion paa Grubbemøllen, der købtes for 2450 Rigsd. af Niels Tjellesen, Brarup Mølle ved Tønder. Efter dens Pris at dømme har den ikke været saa helt lille. Niels Tjellesen solgte derefter Møllen til Broderen Ingvard Tjellesen i Varde. Han udsteder i 1801 til Jacob Møllers Enke i Brede Mølle en Obligation, hvorefter han pantsætter »Varde Vindmølle, den af ham nu opbyggede Mølle, der forhen har staaet ved Frøstrup, hvorfra jeg har tilkøbt mig samme, men nu vorder henflyttet her til Varde og opbyggt.« Samme Aar fik Ingvard Tjellesen forøvrigt Skøde paa Faderens, Tjelle Nielsen, hollandske Mølle. Faderen var da 68 Aar gammel og var Enkemand med Ophold hos sin Søn.

Ingvard Tjellesen synes jævnlige at have været i

1) Aug. Fr. Schmidt i »Kolding Folkeblad« 22. Avg. 1934

Varde Stubmølle i »Den gamle By« i Aarhus.

Pengeforlegenhed. Under 19. August 1808 averteres Varde Møllegaard og Møller til Salg »formedels anden Bestemmelse«. Den beskrives da saaledes:

1. En hollandsk Vindmølle med tvende Grubbekværne og en Malekværn, som alt for faa Aar siden af Nyt er opbyggt.

2. En Stubmølle med Rug og Maltkværn.

3. En Hestemølle i Huset til Boghvedemaling, alle forsynet med Kgl. Privilegier og Rettigheder paa Varde Købstads Maling m. v.

Den aarlige Afgift af Møllerne svares med 6 Rgdl. Møllegaarden bestaar af 14 Fags Vaaningshus og af Grundmur nylig opbyggt og indrettet for en honnet Familie, endvidere 2 Udhuse, som for det meste er af ny velindrettet. Ejendommen dertil er 30 Tdr. Land Ager, som er indhegnet, overflødig Klynejord og Tørveskær m. v. Den lagte Rugsæd er 6 Tdr., samt af Vaarsæd 5 Td. Havre og 5 Tdr. Byg.

Men Møllerne bliver ikke solgt denne Gang, og Annoncen gentages i April 1812, hvori da anføres, at »den ene Mølle er ottekantet og den anden firkantet, alt i god Stand og har overflødig Maling baade fra Varde Købstad, hvor der findes adskillige store Brænderier, som og fra Landet. Jordejendommene er i god Drift og derpaa kan græsses og fodres 8 Køer og 3 Heste. Desforuden forefindes en Hestemølle, og Møllerne ligger nær ved Udskibningssted.« Men der findes intet Salg Sted.

I en Omtale 1820 anføres, at hans Ret til Maling er kasseret under 11. April nævnte Aar, vel sagtens paa Grund af Restancer med Betaling af Afgifterne, hvilket han dog senere maa have faaet berigtiget, men et Salg forsøges paany, idet hele Ejendommen er aværteret til Salg 2. Marts 1830 i »Ribe Avis«. Der anføres da, at der kan holdes 8 Køer, 4 Heste og 10 Faar paa Ejendommen, og at der ingen Hartkorn eller Mølleskyld hviler paa Ejendommen, der hører tillige

en Teglovn til, og der er nylig indlagt ny Væltebom og sat nye Vinger paa den hollandske Mølle. Det fremhæves endvidere, at der medfølger tvende store Frugt- og Køkkenhaver, at Varde Bys Indvaanere uden Undtagelse ere Tvangsgæster til Møllen og paadrager sig Mulkt ved at lade deres Korn male andre Steder, og det er forbudt udenbys Møllere under lignende Straf at afhænde deres Kornvarer i Varde.

Ved Teglovnene findes Ler i Overflødighed, der er skikket saavel til Mur- som Tagsten. Men heller ikke denne Gang lykkes det at sælge. Annoncen gentager sig med omtrent samme Ordlyd i 1836. Agermark, Hede og Klynemose er omtrent 90 Tdr. Land, og der er 6 Dages Slet Eng, men Salg sker heller ikke denne Gang. —

I 1805 pantsætter han de to Vindmøller, hvoraf den ene er to Etager og 8×8 Alen i Kvadrat og en Grub- bemølle ogsaa i to Etager og af samme Kvadratindhold samt en Hestemølle, alle tre vurderet til 8130 Rigsd., i 1826 og 1835 tinglæses der nye Hæftelser paa Møllerne, og omkring 1840 afhænder han Møllerne til Peder Nissen Pedersen, der imidlertid heller ikke kan klare for sig. (Ingv. Tjellesens Hustru Elisabeth Antonia Warming døde 6. Januar 1849 efter 16 Aars Ægteskab 52 Aar gl.)

De to Vindmøller, Hestemøllen og Møllegaarden, gaar til Tvangsavktion i 1843 og købes paa Avktionen af Gaardejer M. A. Nørup fra Tanderup ved Ribe for 5710 Rigsd. Kurant (ca. 18.272 Kr.) Han var Søn af Birkedommer A. M. Nørup paa Fanø († 1817), som før havde været Herredsfuldmægtig i Varde. (Se min »Fanøs Historie« I S. 68.)

Om Møllernes Tilstand ved Købet oplyser et Tak- sationsdokument bl. a., at Stubmøllen da havde været

næsten ubrugelig, men at den nu havde faaet en ny Aksel, nye Vinger, tvende nye Møllestene og i det hele sat i god Stand. Den omtales som en »firkantet Stubmølle, hvori to Kværne med behørigt dertil hørende Gangtøj« og takseret til 3200 Rdl.

Nørup døde 24. Maj 1855, 59 Aar gammel. Hustru f. Windfeld bekendtgør Dødsfaldet i Avisen saaledes:

Efter Forsynets uransagelige Vilje hensov i Morges efter lang Tids Svagelighed og et halvt Aars Sygeleje min elskede Mand

Mads Anthon Nørup,

Ejer af Varde Møller, i sit 59. Aar. I 33 Aar stod han ved min Side som den kærligste Ægtefælle og omhyggeligste Fader for vore 8 Børn, hvoraf 4 modtager ham hisset i hine Lysets Boliger og 4 med mig begræder hans Bortgang. Enhver, der kendte den salig afdødes retsskafne Vandel og Tænkemaade, vil kunne forstaa, hvad vi hans efterladte har tabt.

M. C. Nørup, f. Windfeld.

Enken fortsatte Driften af Møllen.

Ved Loven om Møllenæringen af 14. April 1852 § 15 var der sat en Frist af et Aar fra Lovens Dato til at gøre Anmeldelse til Indenrigsministeriet for de, der mente at være i Besiddelse af Eneret til Maling i et bestemt Distrikt og fremsætte formentlige Krav paa Erstatning for Mølletvangens Ophævelse.

Fra Ribe Amt indkom Anmeldelser fra forskellige Ejere, deriblandt Ejeren af Varde Mølle, M. A. Nørup, hvis Paastand blev anerkendt i Henhold til de i sin Tid givne Eneretsbevillinger til Møllen. For Varde Mølles Vedkommende afgjordes Sagen derhen, at Møllerne vurderes til en Værdi af 25.000 Rdl. med

ømmeldte Eneret, og Afløsningssummen sattes til 9000 Rdl., hvilket Beløb blev tilkendt Nørup at udbetales af Statskassen.

Den tilsyneladende høje Vurderingssum hidrørte sikkert fra, at den største Mølle afbrændte i 1845 som Følge af Lynnedslag, genopførtes og var altsaa saa godt som ny.

I 1861 solgtes Møllerne af Nørups Enke til Købmand og Kalkbrænder H. Bertelsen af Haderslev for 14.000 Rdl. Nørups Enke lod indestaa 11.000 Rdl. i Møllen, men maatte lade sig den udlægge 1863 for sit Tilgodehavende.

I 1865 dræbtes en ældre Arbejder ved et Ulykkestilfælde i Møllen, hvor han havde afleveret noget Korn til Maling.

Nørups Enke solgte Møllerne i 1865 til Johannes Køllner fra Vilslev for 12.500 Rdl. Straks derefter averterer han Stubmøllen og Hestemøllen til Salg. Stubmøllen blev købt af A. P. Termansen i Tuesbøl ved Brørup, hvortil den henflyttedes i 1866.

I 1892 overtog Andreas Nørgaard Stubmøllen efter Termansen, som var hans Bedstefader. Nørgaard maade paa denne Mølle i over en Menneskealder, den blev da saa skrøbelig, at den fordrede en større Istandsættelse, hvad han nødigt gik til. Han kommer da i Forbindelse med »Den gamle By« i Aarhus, der netop ønskede en Stubmølle i Anlæget, og her havnede den gamle Stubmølle, der var den sidste i sin Art i Ribes Amt, og den strækker nu sine nøgne Vinger mod Himlen i »Den gamle By«. Der males selvfølgelig ikke i den. Den næstsidste Stubmølle i Ribe Amt stod i Sønderho, den var opført 1770, men nedbrændte i Efteraaret 1894.

Johannes Køllner døde 1874, og Sønnen Højer Køl-

ner overtog da Møllen eller i alt Fald bestyrede den, endskønt han kun var 20 Aar, han drev den i henved en Snes Aar. Han levede endnu 1935 og var da 80 Aar. I hans Tid, vistnok i 1875, nedbrændte Møllen men opførtes igen, samtidigt bortsolgtes Beboelseshusene og Landeriet til Landinspektør Clausen, Varde, for 20.000 Kr. Møllens senere Skæbne har jeg ikke kunnet følge. Det skal lige anføres, at Varde ogsaa havde en Søndre Mølle beliggende i S. Varde, den ejedes af N. M. Rosengaard, der døde 2. Juni 1879, 64 Aar. Den er forlængst nedlagt.
